

ELŻBIETA KMITA-DZIASEK

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich  
Oddział w Krakowie*

## **TURYSTYKA WIEJSKA W POLSCE – OD ROZPROSZONYCH DZIAŁAŃ DO KOMPLEKSOWEJ STRATEGII\***

X Sympozjum, wyjątkowo ze względu na jubileusz, odbyło się w Krakowie, miejscu działalności głównego organizatora kolejnych konferencji - Krakowskiego Oddziału Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

Patronat nad X Sympozjum Agroturystycznym przyjęli:

- Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi
- Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej.

Obydwa resorty pozytywnie rozpatrzyły też wnioski organizatorów o pomoc finansową i udzieliły finansowego wsparcia w ramach resortowych zadań zleconych. Przewodnictwo w Honorowym Komitecie Organizacyjnym Sympozjum przyjął Marszałek Województwa Małopolskiego, pan Janusz Sepioł. Rekomendacji udzieliła Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”.

W konferencji uczestniczyło ponad 200 osób – wśród nich przedstawiciele środowisk akademickich, władz samorządowych, administracji państwowej, stowarzyszeń agroturystycznych i doradztwa rolniczego z całego kraju. Celem Jubileuszowego Sympozjum było podsumowanie dotychczasowego dorobku Polski w zakresie turystyki wiejskiej oraz wypracowanie kierunków dalszego rozwoju.

**Pierwszy dzień** sympozjum poświęcony był omówieniu dotychczasowych doświadczeń oraz rozpoznaniu perspektyw rozwoju. Obradom przewodniczyli przedstawiciele organizatorów:

- Mgr inż. Zofia Misiewicz – Dyrektor Krajowego Centrum Doradztwa Oddział w Krakowie;
- Prof. dr hab. Czesław Nowak – Prorektor Akademii Rolniczej w Krakowie;

---

\* Omówienie X Jubileuszowego Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego (Kraków, 15-17 września 2003 r.)

– Mgr Elżbieta Niedziejko – Prezes Suwalskiej Izby Rolniczo-Turystycznej.

Referaty wiodące dotyczyły przekrojowego ujęcia kluczowych zagadnień w rozwoju turystyki wiejskiej: rozwoju produktu, struktur organizacyjnych, zagadnień prawnych, edukacji i doradztwa. Referaty wprowadzające wygłosili:

1. Leszek Strzembicki, AE w Krakowie: „Zarządzanie turystyką wiejską w Polsce – podstawowe problemy i tendencje”.
2. Janusz Majewski, AR w Poznaniu: „Turystyka wiejska w Polsce w programie PHARE-TOURIN – kierunki strategiczne i ich realizacja”.
3. Jerzy Raciborski, AWF w Krakowie: „Uregulowania prawne agroturystyki i turystyki wiejskiej – próba oceny”.
4. Józef Kania, AR w Krakowie: „Rola edukacji i doradztwa w rozwoju zasobów ludzkich w turystyce wiejskiej”.

Dyskusja na wymienionych tematach była kontynuowana w grupach warsztatowych, a wyniki zostały zaprezentowane na sesji plenarnej podsumowującej pierwszy dzień Sympozjum oraz włączone do wniosków ogólnych konferencji.

Specjalnymi gośćmi konferencji byli eksperci zagraniczni, którzy pracowali wcześniej w Polsce w programach finansowanych przez Unię Europejską. Panel dyskusyjny z udziałem gości zagranicznych (w **drugim dniu sympozjum**) miała na celu m. in. uzyskanie odpowiedzi na pytania o wizerunek polskiej turystyki wiejskiej w perspektywie zapewnienia jej konkurencyjności w konfrontacji z rynkiem europejskim. Ważne też były kwestie udziału Polski w podejmowanych na forum europejskim programach jednolitej edukacji kadr dla turystyki wiejskiej oraz jednolitej standaryzacji produktu. Dyskusję prowadzili: Janusz Majewski, AR w Poznaniu i Józef Kania, AR w Krakowie. W panelu udział wzięli:

- Ralf Schilling, Mediatour, Niemcy – konsultant Mediatour, Niemcy. 1997 – 1999 kierownik programu „Turystyka wiejska krokiem w kierunku rozwoju wsi” w ramach bilateralnej współpracy polsko-niemieckiej – projekt prowadzony pilotażowo w 7 wsiach polskich.
- Bernard Lane – profesor Uniwersytetu w Bristol, UK, kierownik Katedry Turystyki Zrównoważonej, pracował w Polsce jako ekspert w projekcie PHARE-TOURIN II „Rozwój Wiejskiej Bazy Noclegowej” jako koordynator zadań: Strategia szkoleniowa i Strategia interpretacji dziedzictwa. Współautor wydanej w Polsce książki „Turystyka wiejska i rozwój lokalny” Fundusz Współpracy, Poznań 2001, współautor J. Majewski.
- Paul Richardson – wieloletni przewodniczący Islandzkiego Stowarzyszenia Turystyki Wiejskiej, aktualnie samodzielny konsultant RTI, Reykjavik. Praca w Polsce jako kierownik projektu PHARE-TOURIN II „Rozwój Wiejskiej Bazy Noclegowej” 1995-97; kierownik projektu Leonardo da Vinci TARGET 1999-2000.

- Hans Emacher – wieloletni dyrektor ds. marketingu ogólnokrajowego austriackiego stowarzyszenia Urlaub am Bauernhof, ekspert w programie PHARE-TOURIN.

Wieczorem w Akademickim Klubie ARKA odbył się występ Kapeli Studenckiego Zespołu Góralskiego AR „Skalni”, po którym Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna wraz ze Stowarzyszeniem na Rzecz Rozwoju Sejn i Sejneńszczyzny zaprosili uczestników na tradycyjnego sękacza.

**W drugim dniu** sympozjum odbył się także panel dyskusyjny z przedstawicielami krajowych instytucji kształtujących politykę w zakresie turystyki wiejskiej. Celem dyskusji było określenie roli i miejsca poszczególnych instytucji w koordynowaniu działań związanych z rozwojem agroturystyki i turystyki wiejskiej w skali całego kraju. Panel prowadzili: dr Leszek Strzembicki, AE w Krakowie i Elżbieta Niedziejko, SIRT Suwałki. W dyskusji udział wzięli:

- Pani Bożena Rynkowska,  
*Dyrektor Departamentu Infrastruktury Wsi i Komunikacji Społecznej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi;*
- Pani Elżbieta Wyrwicz  
*Dyrektor Departamentu Turystyki Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej;*
- Pani Renata Zielińska  
*Departament Funduszy Strukturalnych i Pomocy Przedakcesyjnej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi;*
- Pani Maria Napiórkowska  
*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie;*
- Pani Bożena Chwiałkowska  
*Prezes Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”;*
- Pan Adam Markowski  
*Przewodniczący Związku Gmin Jurajskich, Wójt Gminy Janów.*

Kolejna sesja poświęcona była informacji o dostępnych programach wsparcia dla rozwoju i promocji turystyki wiejskiej. Prezentacje przygotowały:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie (Małgorzata Bartosiak, Katarzyna Dygasiewicz)
- Fundusz Współpracy Warszawa (Kazimierz Porębski)
- Fundacja Wspomagania Wsi (Romuald Domański)
- Polska Federacja Turystyki Wiejskiej (Wiesław Czerniec).

Sesja była kontynuowana w formie dyskusji na tematy związane z bieżącymi problemami rozwoju turystyki na obszarach wiejskich, kwestiami poruszonymi w trakcie całego sympozjum oraz kierunkami dalszej pracy osób i instytucji nad

kreowaniem pożądanego wizerunku polskiej turystyki wiejskiej. Ustalono, że wypracowane w czasie Sympozjum wnioski, po ostatecznym zredagowaniu przez Komitet Programowo-Organizacyjny, zostaną przekazane resortom: Rolnictwa, Gospodarki, Infrastruktury i Ochrony Środowiska, a także opublikowane w kwartalniku KCDRRiOW w „Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego” oraz w wydawnictwie MSDR „Wieś i Doradztwo”.

Po zakończonych obradach w pobliskim Folwarku „Zalesie” na uczestników czekała regionalna kolacja i atrakcje lokalnego folkloru.

**W trzecim, ostatnim dniu** Sympozjum Małopolska Organizacja Turystyczna zaprosiła uczestników na trzy wybrane trasy zwiedzania obszarów wiejskich Małopolski, które stanowią innowacyjne produkty turystyki wiejskiej. Wsparcie organizacyjne zapewnił Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Krakowie. Goście Sympozjum zwiedzali:

- **Małopolski Szlak Architektury Drewnianej.** - Szlak jest nowym produktem turystycznym, prezentującym na tle piękna krajobrazu, różnorodność a zarazem unikatowość budownictwa drewnianego w regionie. Całkowita długość ponad 1500 km. Na szlaku znajdują się 232 najbardziej wartościowe obiekty budownictwa drewnianego w Małopolsce, w tym 123 kościoły, 39 cerkwi, 25 zespołów zabudowy wiejskiej i małomiasteczkowej, 27 placówek muzealnych w zabytkowych obiektach drewnianych, wliczając w to 9 skansenów oraz 14 dworów. Obiekty ułożone są w 6 tras turystycznych. Uczestnicy wyjazdu przebyli fragment szlaku biegnący przez malownicze tereny Jury Krakowsko-Częstochowskiej, zwiedzając m.in. XVI w. Kościół w Modlnicy, drewniany XIX wieczny młyn wodny w Grodzisku, Kaplicę na Wodzie w Ojcowie oraz drewniane budynki sanatoryjne z pocz. XIX wieku w starym uzdrowisku w Ojcowie.
- **Szlak Bursztynowy.** - Międzynarodowa inicjatywa ekoturystyczna na trasie od Budapesztu, Węgry przez Bańską Szczaownicę, Słowacja po Kraków, koordynowana przez polską Fundację Partnerstwo dla Środowiska i bliźniacze fundacje ze Słowacji i Węgier. Jej celem jest ochrona przyrody, zachowanie kultury i tradycji oraz ożywienie lokalnych działań w regionach i miejscowościach leżących na historycznym szlaku handlowym. Program kreuje turystyczną trasę dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego łączącą ciekawe miejsca i przedsięwzięcia lokalne. Ważnym celem Programu jest promocja lokalnej wytwórczości, tradycyjnych zawodów i sposobów gospodarowania, które i dziś stanowią szansę na rozwój gospodarczy i zachowanie wartości przyrodniczo-kulturowych „małych ojczyzn”. Uczestnicy wyjazdu zapoznali się inicjatywami lokalnymi wokół szlaku w gminie Rzezawa, powiat Bochnia. Zwiedzili warsztat garncarski w Dęblinie, Sanktuarium Maryjne i Muzeum w Okulicach oraz Centrum Aktywnego Wypoczynku w Borku.

- **Małopolski Szlak Owocowy.** - Oferta turystyczno-handlowo-produkcyjna regionów Małopolski, w których skoncentrowana jest towarowa produkcja sadownicza i uprawa roślin jagodowych. Szlak prowadzi specjalnie oznakowanymi odcinkami dróg, gromadzi gospodarstwa, w których można dokonać degustacji i zakupu owoców, przetworów owocowych domowej roboty oraz innych produktów pochodzenia lokalnego. Uczestnicy odwiedzili fragmentu szlaku w sadowniczej gminie Raciechowice, powiat Myślenice.

Wyniki badań naukowych oraz wybrane studia przypadków prezentujące dorobek i problemy agroturystyki w Polsce w minionym 10-leciu zostały opublikowane w zeszytach naukowych Akademii Rolniczej w Krakowie, 24 prace m.in. dotyczących bazy agroturystycznej w Polsce i jej doskonalenia, kategoryzacji gospodarstw agroturystycznych i jakości usług, instytucjonalnego wspierania agroturystyki.

### **Wnioski z X Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego**

1. Istotnym warunkiem dalszego rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce jest ścisła współpraca wszystkich instytucji i organizacji działających w jej obszarze. Na szczeblu lokalnym szczególnie ważne jest współdziałanie stowarzyszeń turystyki wiejskiej z samorządami gminnymi i powiatowymi, związkami gmin i powiatów oraz lokalnymi organizacjami turystycznymi. Na szczeblu województw regionalne stowarzyszenia winny ściśle współpracować z władzami samorządowymi i administracyjnymi, ośrodkami doradztwa rolniczego, izbami rolniczymi, regionalnymi organizacjami turystycznymi i izbami turystycznymi. Na szczeblu centralnym Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” winna szczególnie ściśle współdziałać z Ministerstwem Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krajowym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oraz Polską Organizacją Turystyczną.
2. Ważną determinantę rozwoju turystyki wiejskiej stanowi usprawnienie współpracy Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” ze stowarzyszeniami turystyki wiejskiej i ich związkami – zarówno tymi, które są jej członkami, jak i nie zrzeszonymi w Federacji. Ważnym elementem tego procesu jest odpowiedni przepływ informacji o wszelkich podejmowanych działaniach.
3. Dla stworzenia lepszych warunków rozwoju turystyki wiejskiej oraz realizacji założeń Narodowego Planu Rozwoju w tym zakresie niezbędna jest ściślejsza współpraca zainteresowanych resortów. Jej efektem winno być również wyłonienie koordynatora działań administracji rządowej w zakresie turystyki na obszarach wiejskich.

4. W Polsce dynamicznie rozwija się społeczny ruch lokalnych stowarzyszeń turystyki wiejskiej. Do koordynowania ich działań oraz reprezentowania interesów predysponowana jest Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”. Niezbędnym warunkiem realizacji tego celu jest zorganizowanie stałego Biura Federacji, odpowiedzialnego za bieżącą realizację przyjętego przez Zarząd planu działania. Biurem winna kierować osoba kompetentna, profesjonalnie przygotowana do bieżącej współpracy z naczelnymi organami państwa, krajowymi i zagranicznymi organizacjami i instytucjami.
5. Ze względu na interes publiczny, a w szczególności na konieczność aktywizacji obszarów wiejskich i wyrównywanie przestrzennych różnic w poziomie życia ludności wiejskiej działania Federacji powinny być wspierane przez odpowiednie resorty (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Ministerstwo Edukacji i Sportu, Ministerstwo Infrastruktury).
6. Regionalne stowarzyszenia usługodawców winny tworzyć produkty turystyczne dla klientów o specjalistycznych zainteresowaniach, wyodrębnione w drodze analizy tendencji rynkowych. W budowie specjalistycznych produktów wykorzystywać należy różnorodność środowiska przyrodniczego i kulturowego. Warunkiem niezbędnym sukcesu specjalistycznych produktów będą badania marketingowe identyfikujące segmenty rynku.
7. W działaniach promocyjnych turystyki wiejskiej należy przyjąć zasadę koncentracji na najważniejszych rynkach, w tym na rynku krajowym oraz na rynku niemieckim.
8. Dynamiczny rozwój turystyki wiejskiej nie jest możliwy bez systematycznych badań po stronie podaży i popytu. Niezbędne jest zatem podjęcie badań zmierzających do ustalenia liczby, struktury i wyposażenia obiektów wiejskiej bazy noclegowej, a także ich standardu – a następnie cykliczne monitorowanie zmian w tym zakresie. Kontynuacji i rozwoju wymagają również badania zachowań turystów wypoczywających na obszarach wiejskich.
9. Określenie wysokich wymagań prawnych w zakresie produkcji żywności i obrotu żywnością zagraża wyeliminowaniem z rynku gospodarstw wiejskich oferujących tradycyjne wyżywienie dla gości oraz przygotowujących produkty lokalne i farmerskie. W związku z tym, zagadnieniem najważniejszym dla agroturystyki i turystyki wiejskiej w Polsce, jest stworzenie mechanizmów prawnych umożliwiających oferowanie produktu lokalnego i farmerskiego.  
Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (Dz. U. Nr 63 poz. 634) w art. 3 ust. 1 definiuje pojęcia produkcji i obrotu środkami spożywczymi bardzo szeroko między innymi produkcję środków spożywczych jako przygotowywanie w zakładach żywienia zbiorowego lub w innych zakładach potraw, napojów lub wyrobów garmażeryjnych, a obrót

środkami spożywczymi między innymi jako działania, odpłatne lub nieodpłatne, mające na celu dostarczenie gotowych środków spożywczych oraz surowców lub półproduktów konsumentom. Zakładem żywienia zbiorowego jest zgodnie z tymi przepisami miejsce prowadzenia działalności w zakresie żywienia ludzi lub wprowadzania do obrotu wyrobów garmażeryjnych. Definicja ta obejmuje zatem także gospodarstwa agroturystyczne.

Należy uznać za celowe rozszerzenie zakresu art. 2 pkt 1 ustawy, zgodnie z którym jej przepisów nie stosuje się do „środków spożywczych produkowanych, przechowywanych, spożywanych i używanych wyłącznie we własnym gospodarstwie domowym do zaspokajania potrzeb tego gospodarstwa lub przywożonych w tym celu z zagranicy” także na sytuację w których wyżywienie przygotowywane jest w gospodarstwie domowym wspólnie dla domowników i gości.

Jest to istotne, że względu na art. 27 ust 1 i 2 tej samej ustawy, zgodnie z którymi produkcję żywności (i obrót) wolno prowadzić, jeżeli zostaną spełnione wymagania konieczne do zapewnienia właściwej jakości zdrowotnej żywności, w tym wymagania dotyczące pomieszczeń, urządzeń oraz ich lokalizacji, a stan zdrowia osób biorących udział w produkcji lub obrocie będzie odpowiadał wymaganiom określonym w przepisach o chorobach zakaźnych i zakażeniach oraz osoby te będą posiadały kwalifikacje w zakresie przestrzegania zasad higieny w procesie produkcji i w obrocie żywnością. Chodzi tu w szczególności o wymagania objęte rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 19 grudnia 2002 r. w sprawie wymagań higieniczno-sanitarnych zakładów i wymagań dotyczących higieny w procesie produkcji i w obrocie artykułami oraz materiałami i wyrobami przeznaczonymi do kontaktu z tymi artykułami (Dz. U. Nr 234, poz. 1979). Spełnienie tych wymagań wymaga potwierdzenia w drodze decyzji, przez właściwy organ Inspekcji Sanitarnej. Literalne spełnienie wymienionych wyżej wymagań nie jest możliwe bez poważnych inwestycji w zakresie przebudowy i wyposażenia zaplecza kuchennego większości gospodarstw, lub też prowadzić może do znacznego zubożenia ich oferty, w tym oferty dotyczącej przygotowania potraw regionalnych, wykorzystania własnych surowców i przetworów w żywnieniu gości czy też zachowania tradycyjnych sposobów przechowywania i konserwacji żywności, atrakcyjnych dla osób korzystających z turystyki wiejskiej. Obecna konstrukcja art. 27 ust. 2 zakłada pewną elastyczność w stosowaniu przepisów, skoro zakres ich spełnienia wynika z odpowiedniej decyzji administracyjnej. Wydaje się jednak celowe stworzenie wiążących wytycznych co do stosowania wymagań higieniczno-sanitarnych w odniesieniu do małych obiektów, szczególnie oferujących tradycyjne wyżywienie, których nie można wyłączyć ze stosowania ustawy, nawet w przypadku uwzględnienia proponowanej zmiany brzmienia art. 2.

Ustawa z dnia 21 grudnia 2000 r o jakości handlowej artykułów rolno spożywczych (Dz. U. 2001 r., Nr 5 poz. 44) zwalnia sprzedaż artykułów rolno-spożywczych dokonywaną przez ich producentów w gospodarstwie bezpośrednio konsumentom z obowiązków określonych jej przepisami, i wydaje się, że w podobnym zakresie należałoby ułatwić formalności związane z jakością zdrowotną tej żywności.

10. Niezbędne jest stworzenie Znak Informacyjny, neutralnego pod względem marketingowym o „innej” bazie noclegowej, a w szczególności o obiektach turystyki wiejskiej.

Rozporządzenie Ministrów Infrastruktury oraz Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 lipca 2002 r. w sprawie znaków i sygnałów drogowych (Dz. U. Nr 170, poz. 1393) określa w grupie znaków informacyjnych następujące oznaczenia bazy turystycznej:

- D-28 „*restauracja*”,
- D-29 „*hotel (motel)*”,
- D-30 „*obozowisko (kemping)*”,
- D-31 „*obozowisko (kemping) wyposażone w podłączenia elektryczne do przyczep*”,
- D-32 „*pole biwakowe*”,
- D-33 „*schronisko młodzieżowe*”,
- D-34 „*punkt informacji turystycznej*”.

System tych znaków jest niekompletny, nie odzwierciedla bowiem wszystkich rodzajów bazy turystycznej. W szczególności niewystarczające i mylące dla użytkowników dróg może być oznaczanie znakiem D-29 (Hotel-motel) takich obiektów zakwaterowania jak pokoje gościnne, kwatery agroturystyczne, ośrodki wypoczynkowe i inne, przewidziane w przepisach o usługach turystycznych. Dlatego proponuje się uzupełnienie załącznika do ww. rozporządzenia o nowy znak informacyjny inny obiekt noclegowy” (np. D-33a) wskazujący obiekty pominięte w dotychczasowej systematyce znaków drogowych.

11. W praktyce marketingowej dochodzi do zacierania różnicy pomiędzy „turystyką wiejską” a „agroturystyką”, gdy ta ostatnia wymaga nie tylko świadczenia usług na terenach wiejskich, ale przede wszystkim zachowania związku pomiędzy ofertą turystyczną a działaniem czynnego gospodarstwa rolnego, z jego bazą materialną i kulturą. Pomijanie tej istotnej różnicy pozostawiać może w sprzeczności z oczekiwaniami klientów, wybierających ofertę agroturystyczną ze względu na jej specyficzne wartości poznawcze. Wspierania agroturystyki jako produktu markowego wymaga rejestracji odpowiednich znaków towarowych i dopuszczenie do używania tego znaku towarowego tylko w tych gospodarstwach, które spełniają jakościowe i rodzajowe



kryteria gospodarstwa agroturystycznego. Podmiotem, od którego można oczekiwać działań w tym zakresie jest Polska Federacja Turystyki Wiejskiej, ale działania takie mogą być podejmowane także przez poszczególne stowarzyszenia, zwłaszcza w zakresie odrębności regionalnych.

Podstawą dla podjęcia takich działań jest ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (tekst jednolity: Dz. U. 2003 r. Nr 119 poz. 1117), która w art. 120 i następnych określa warunki stosowania ochrony znaków towarowych, w tym szczególnie art. 136. tej ustawy ustala, że organizacja posiadająca osobowość prawną, powołana do reprezentowania interesów przedsiębiorców, może uzyskać prawo ochronne na znak towarowy przeznaczony do używania w obrocie przez tę organizację i przez zrzeszone w niej podmioty (wspólny znak towarowy). Zasady używania w obrocie wspólnego znaku towarowego przez organizację, o której mowa powyżej, oraz przez zrzeszone w niej podmioty określa regulamin znaku przyjęty przez tę organizację. Prawo ochronne do znaku może być udzielone także organizacji, która sama znaku nie używa, a znak przeznaczyła do używania przez przedsiębiorców spełniających warunki ustalone w regulaminie znaku (art. 137). Polska Federacja Turystyki Wiejskiej, lub inne stowarzyszenie w swoim zakresie, powinny zatem uzyskać świadectwo ochronne na znak lub znaki towarowe i podać do wiadomości warunki (ustalić regulamin), na jakich dopuszczalne jest oznaczanie obiektów znakiem towarowym agroturystyki.

12. Rozwój usług agroturystycznych wymaga systematycznego podnoszenia wiedzy, umiejętności oraz kształtowania pozytywnych postaw i kreatywności przez obecnych i potencjalnych wiejskich usługodawców, zarządy stowarzyszeń agroturystycznych, władze samorządowe oraz doradców izb rolniczych i ośrodków doradztwa rolniczego. Każda z wyżej wymienionych grup odbiorców powinna stanowić odrębną grupę lub subgroupę celową, do której można kierować określoną ofertę szkoleniową w oparciu o dokładne rozeznanie ich potrzeb i oczekiwań. Kursy szkoleniowe powinny uwzględniać również poziom wiedzy i umiejętności posiadany przez ich uczestników (np. podstawowy, średnio-zaawansowany, zaawansowany).
13. Wśród treści szkoleniowych zgłaszanych przez uczestników konferencji dominowała tematyka związana z zakwaterowaniem i żywieniem gości, aspektami prawnymi prowadzenia działalności agroturystycznej, zarządzaniem, marketingiem usług, aspektami społecznymi, ekologicznymi i ekonomicznymi agroturystyki, ubezpieczeniami społecznymi i majątkowymi, komunikacją interpersonalną, zagadnieniami wykorzystania dziedzictwa kulturowego oraz źródłami i możliwościami wykorzystania środków krajowych i pomocowych dla potrzeb inwestycyjnych i szkoleniowych w agroturystyce.

14. W dyskusji nad formami i metodami edukacji zwracano uwagę na potrzebę wykorzystania zarówno tradycyjnych jak i aktywnych oraz praktycznych metod nauczania, a mianowicie: szkoleń 1, 2, 3, 4 i 5 dniowych z wykorzystaniem metody warsztatowej, wykładów specjalistycznych, analizy przypadków w oparciu o materiał tekstowy, udział w zajęciach tzw. *quest speakers*, wyjazdów studyjnych do gospodarstw agroturystycznych oraz przygotowaniem się i udziałem w giełdach i targach agroturystycznych, organizacją pokazów i demonstracji (wypiek chleba, robienie masła, sera, wyrobów z wikliny, itp.).
15. Organizacją szkoleń powinny zajmować się przede wszystkim ośrodki doradztwa rolniczego, stowarzyszenia agroturystyczne, Federacja Turystyki Wiejskiej i inne organizacje edukacyjne wykorzystujące własnych specjalistów oraz wykładowców z uczelni wyższych oraz Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich – Oddział w Krakowie.
16. Z uwagi na zróżnicowanie treści kształcenia studentów na specjalności Agroturystyka istnieje pilna konieczność określenia jednolitych standardów nauczania dla kierunku studiów Agroturystyka i ustanowienie tego kierunku odpowiednim Rozporządzeniem przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu.
17. Dynamiczne zmiany na rynku turystyki wiejskiej związane m.in. z akcesją do Unii Europejskiej, wymuszają aktualizację i uzupełnienie dotychczasowych kierunków działania, w tym wypracowanych głównie w ramach programu PHARE-TOURIN II „Turystyka na obszarach wiejskich i zalesionych” oraz opracowanie kompleksowej strategii rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce.
18. Ważnym etapem budowy strategii jest dokonanie diagnozy stanu turystyki wiejskiej w Polsce oraz określenie zewnętrznych uwarunkowań jej rozwoju. Instytucją najbardziej właściwą dla koordynacji prac związanych z opracowaniem strategii wydaje się być Polska Federacja Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”. Strategię należy budować z wykorzystaniem metod uczestniczących, z udziałem instytucji i organizacji wspomagających rozwój obszarów wiejskich: stowarzyszeń, doradztwa rolniczego, samorządów terytorialnych oraz nauki i właściwych resortów. Dla opracowania strategii powołać należy zespół ekspertów oraz koordynatora zespołu.
19. Opracowanie strategii będzie możliwe wyłącznie przy zapewnieniu przez resorty rolnictwa i gospodarki środków na zadania celowe zgodnie z obowiązującymi w tych resortach procedurami.

Wszystkie powyższe wnioski stanowią rekomendację dla opracowania strategii turystyki wiejskiej w Polsce i powinny być uwzględnione w procesie jej budowania.